

Kinderen herdenken

Samenvatting Onderzoeksrapport 1 & 2

B. Verloop, T. Mooren & P. Boelen | 08-02-2019 | Nationaal Comité 4 en 5 mei | Arq Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld

1. Achtergrond

Kinderen die in Nederland opgroeien hebben geen persoonlijke herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog. Ze groeien op in een andere tijd dan de ouderen die deze persoonlijke herinneringen nog wel hebben, een tijd met eigen trends en ontwikkelingen. Daarnaast hebben kinderen door hun jonge leeftijd andere interesses dan volwassenen. Deze zaken zijn allemaal van invloed op de manier waarop zij omgaan met het herdenken van de Tweede Wereldoorlog.

Veel organisatoren van herdenkingen proberen de herdenking aan te laten sluiten bij kinderen door nieuwe rituelen te introduceren, kinderen een actieve rol te geven, of een herdenking speciaal voor en door kinderen te organiseren. Maar werkt dit ook? Waar hebben kinderen behoefte aan en welke vorm van herdenken spreekt hen aan?

In dit onderzoek geven we op bovenstaande vragen antwoord door de stem van kinderen centraal te stellen. Het onderzoek maakt deel uit van het meerjarig onderzoek naar rituelen van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en het Arq Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld.

2. Het onderzoek

Het onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een kwalitatief onderzoek met zeven groeps-interviews, uitgevoerd op basis- en middelbare scholen

in Nederland. Hierbij hebben we in totaal met 55 kinderen in de leeftijd van 10 tot 18 jaar gesproken. In dit deel van het onderzoek staat de vraag centraal welke rituelen en vormen van herdenken kinderen aanspreekt.

Het tweede deel is een kwantitatief onderzoek. In dit onderzoek volgden we basis- en middelbare schoolleerlingen die een lesprogramma kregen rondom herdenken van de Tweede Wereldoorlog, en daarnaast een herdenking organiseerden of bijwoonden. Meer dan 350 kinderen vulden zowel voor als na de herdenking een vragenlijst in. Hierin werden vragen gesteld over hun herdenking, hun kennis van de Tweede Wereldoorlog, en hun houding ten opzichte van herdenken, vrijheid en verbondenheid. De gegevens uit dit deel van het onderzoek geven antwoord op de vraag wat herdenken doet met kinderen en welke rituelen daaraan bijdragen.

3. Belangrijkste uitkomsten

1. Kinderen vinden herdenken belangrijk

Het onderzoek laat, net als eerdere onderzoeken, zien dat kinderen herdenken over het algemeen (heel) belangrijk vinden. Kinderen vinden het herdenken van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog het belangrijkste, maar vinden ook het herdenken van (Nederlandse) slachtoffers van oorlogen nadien belangrijk. Het meemaken van een eigen herdenking zorgt

ervoor dat kinderen herdenken nog belangrijker gaan vinden. Net als in de samenleving zijn ook onder kinderen de meningen verdeeld over wie precies herdacht moet worden. Vooral de oudere kinderen vinden dat er in de herdenking, met als basis de Tweede Wereldoorlog, meer aandacht moet komen voor slachtoffers die nu door oorlogsgeweld om het leven komen.

II. Kinderen raken betrokken bij herdenken door (groot)ouders, school, en plaatselijke activiteiten

Betrokken

Veel kinderen hebben ervaring met herdenken. De meerderheid is jaarlijks twee minuten stil of kijkt met ouders via televisie naar de herdenking. Enkele kinderen bezoeken een herdenking. (Groot)ouders, een project op school, de scouting of plaatselijke activiteiten rondom 4 en 5 mei zijn belangrijke bronnen waardoor kinderen betrokken raken bij herdenken.

III. Een aansprekend ritueel is begrijpelijk, invoelbaar, inclusief en straalt de juiste sfeer uit

Voor kinderen blijken vier elementen belangrijk in de waardering van rituelen en een herdenking in het algemeen. Een goed ritueel is:

- **Begrijpelijk.** De betekenis van het ritueel moet helder zijn. Daarnaast moet ook de achtergrond van wie en wat wordt herdacht duidelijk zijn, kinderen moeten dus kennis aangereikt krijgen over de Tweede Wereldoorlog. Het begrijpen van de rituelen hangt samen met de waardering voor de herdenking in zijn geheel.
- **Invoelbaar.** Kinderen hebben behoefte zich een voorstelling te kunnen maken van wat het betekent om in oorlog te leven. Persoonlijke verhalen brengen het begrip oorlog dichterbij en zetten kinderen aan het denken. Kinderen die een persoonlijk verhaal tijdens de herdenking hebben gehoord, waarderen de herdenking gemiddeld meer dan kinderen die dit niet gehoord hebben. Ook neemt hun zelf gerapporteerde niveau van kennis meer toe. Verder brengen rituelen waarin verschillende zintuigen (zien, horen, voelen) worden aangesproken het thema oorlog dichterbij de belevingswereld van kinderen.
- **Inclusief.** In een herdenking moet plaats zijn voor jong en oud en mensen met verschillende

Begrijpen!

Getuigenis!

achtergronden. Herdenken doe je samen. Sommigen, met name oudere kinderen, willen ook ruimte voor het herdenken van een bredere groep (oorlogs)getroffenen.

- **Sfeervol.** De juiste sfeer is belangrijk. Rituelen moeten niet te kinderlijk zijn of met opzet populair gemaakt worden. Herdenken hoort respectvol te zijn, verdriet hoort erbij. Met name traditionele rituelen, zoals stilte en getuigenissen, worden positief geëvalueerd. Kinderen hebben een sterk idee hoe een herdenking 'hoort' te zijn.

Wanneer kinderen omschrijven wat zij het mooiste onderdeel van de herdenking vinden, worden traditionele rituelen het meest genoemd. Kinderen begrijpen deze rituelen het best, in het bijzonder de twee minuten stilte. Nieuwe rituelen, met name rituelen die door de kinderen zelf bedacht zijn voor de herdenking, worden over het algemeen minder goed begrepen. Het waarderen van nieuwe rituelen hangt samen met of de kinderen deze rituelen ook begrijpen.

Nieuwe rituelen?

IV. Herdenken draagt bij aan kennis over de Tweede Wereldoorlog

Het zelf gerapporteerde niveau van kennis van de Tweede Wereldoorlog neemt toe bij de kinderen die naar een herdenking zijn geweest. Ook kinderen die in voorafgaande jaren al vaker een herdenking hebben bijgewoond, rapporteren een hoger kennisniveau voorafgaand aan de herdenking, in vergelijking tot kinderen die niet of minder vaak een herdenking hebben bijgewoond.

Kennis

V. Een actieve rol tijdens de herdenking hangt niet samen met waardering

Het is opvallend dat het hebben van een actieve rol niet zorgt voor het meer of minder waarderen van de herdenking. Ook hangt het niet samen met de houding ten opzichte van herdenken of kennis over de Tweede Wereldoorlog. In vergelijking tot andere aspecten, zoals het horen van een persoonlijk verhaal, of hoezeer kinderen begrijpen wat er gebeurt, lijkt het hebben van een actieve rol een minder belangrijke factor in het geheel van de herdenking. Kinderen denken zowel positief als negatief over de meerwaarde van actieve participatie van kinderen. Met name jongere kinderen vinden dit positief, omdat ze door

Actief?

actief met herdenken bezig te zijn meer leren over de oorlog en het gevoel hebben iets bij te kunnen dragen. Oudere kinderen zien ook nadelen, zoals het verloren gaan van de inhoud en het risico dat de herdenking haar officiële en waardige karakter verliest.

VI. Herdenken hangt samen met het gevoel iets tegen onrecht te kunnen doen

Houding

Kinderen geven een neutraal antwoord wanneer gevraagd wordt of ze iets kunnen doen tegen onrecht of voor vrijheid. Na de herdenking vinden ze vaker dat ze zelf iets kunnen doen tegen onrecht. Dit kan te maken hebben met het gevoel dat door te herdenken “je samen sterk staat in onrustige tijden”, zoals een leerling het belang van herdenken in deze tijd omschreef. Wanneer we kijken naar de relatie tussen ervaring met herdenken en de houding ten opzichte van (on)vrijheid, zien we dat kinderen die vaker herdenken, ook vaker zeggen iets te kunnen bijdragen aan vrijheid en tegen onrecht. Ook andere attitudes, zoals een gevoel van verbondenheid met andere Nederlanders, hangen positief samen met voorgaande participatie in herdenken.

4. Aanbevelingen voor scholen en organisatoren van herdenkingen

- Zorg er bij het organiseren van een herdenking allereerst voor dat de betekenis van het ritueel en de context van wie en wat herdacht wordt duidelijk is. Dit geldt vooral wanneer er nieuwe rituelen worden uitgevoerd en wanneer kinderen veel eigen inbreng hebben in de herdenking en zelf de rituelen bedenken. Het begrijpen van de betekenis van rituelen hangt samen met de waardering voor de herdenking in zijn geheel.
- Voor kinderen is traditie rondom herdenken belangrijk. Zorg daarom voor herkenbare rituelen, zoals de twee minuten stilte, een trompetsignaal of het zingen van het volkslied. Het betrekken van kinderen bij herdenkingen betekent niet primair dat nieuwe rituelen of vormen van herdenken toegevoegd moeten worden.
- Veel kinderen vinden de twee minuten stilte het mooiste onderdeel van de herdenking. Wanneer dit ritueel onderdeel van de herdenking is, zorg er dan voor dat het duidelijk is voor de kinderen wanneer dit begint. Structuur en een strakke productie is belangrijk en zorgt voor de juiste sfeer en mate van plechtigheid, wat volgens kinderen heel belangrijk is bij het herdenken.
- Focus niet alleen op het geven van een actieve rol aan alle kinderen. Een herdenking wordt door de kinderen meer gewaardeerd wanneer deze duidelijk en begrijpelijk is dan wanneer zij zelf een actieve rol hebben.
- Denk na over manieren om het thema ‘oorlog’ dichterbij te brengen voor kinderen. Dit kan bijvoorbeeld door de aanwezigheid van militairen of door het laten uitspreken van een getuigenis van iemand die oorlog heeft meegemaakt.
- Soms hebben rituelen voor kinderen een vergelijkbare betekenis, bijvoorbeeld het leggen van bloemen, het aansteken van een kaars of het neerleggen van een ander voorwerp bij een monument. Wanneer kinderen mogen kiezen tussen deze vergelijkbare rituelen, geven ze meestal de voorkeur aan datgene wat zij het sterkst associëren met herdenken, in dit geval het leggen van een bloem. Bedenk daarom, met name bij het toevoegen van nieuwe rituelen, welke betekenis een bepaald ritueel heeft of wat u hiermee wilt uitdrukken of meegeven.
- Overweeg om niet alleen via scholen kinderen te bereiken, maar ook via ouders en clubs die met kinderen werken, zoals bijvoorbeeld de scouting. Investeer daarbij in het overdragen van kennis over de betekenis van herdenken en rituelen.
- Roep ouders op of stimuleer hen om samen met een kind naar een herdenking te gaan of deze op televisie te bekijken. Hierdoor neemt het draagvlak bij het kind voor herdenken toe, maar wordt ook het kennisniveau over de Tweede Wereldoorlog hoger.